Ьусејн АББАСЗАДӘ

БОЈАЛАРЫН һАРМОНИ ЈАСЫ

«ПОРТРЕТ ЧИЗКИЛОРИ»
ХАТИРӘЛӘР СИЛСИЛӘСИНДӘН

Бакынын афишa лөвһәләринә вурулан консерт вә тамашалар һаггында афишалар, әлләри, рәнкләрин вә әлләри одуг. Лакин бир нечә күндүр ки, һәмин лөвһәләрә гарәјә чалан бир афиша вурулмушдур. Чох да нәзәри чәлб етмир. Архада чүкәлмиш табуларын фонунда кәнч вә фикирли бир оғлан портрети көрүнүр. Бу, рассам Тофиг Чавадовун портретидир. Афиша Россамлар Иттифагынын Баччә Совети адына сәнәт салонунда онун јени сәркисинин ачылышмасы хәбәр верир. Бу, Тофигин өсәрләринин илкин сәркисидир. Онун илк сәркиси олмуғундан бир нечә ај сонра Бәдии фондун Јусеј Баччәләр күчәсиндәки сәрги салонунда тәшкил едилмишдү.

Сәрҹә кетдим. Салонда хејли адам вар иди. Һәр өсәрин гаршысында бир нечә нәфәр дајанмышды. Бә'зиләри астадан данышыр, бә'зә ја дикәр табло һаггында јолдашына, ја да өзө бурадма көрдүјү адама фикрини дејир, бә'зиләри исә гашларына чатыб фикрә далараг дүшүнүрдү. Тофигини өсәрләринә баханда дүшүнмәјә мүмкин дејилди. «Дониз кедон јола», «Поладәрәндәләр», «Бүјанда күнү», «Дағлар», «Естакада»... Мүхтәлиф илләрдә чәкилмиш бу таблолар мүасир рәнкарлыг саһәсиндә кәзәл өсәрләриндидир. Сәрҹәдә гаршысында сәнтәрлә дајанмыб бахмалы. Һәгигәтән бојук һәзз алмалы таблолар чохдур. Лакин бу әсәрләр експонатлары арасында Тофиг Чавадовун онларла камил график өсәрләри јер верилмәдијини көрүнчә, мүтәәссиф олдум. Она көрә мүтәәссиф олдум ки, 1958-чи илдән башлајараг та 1961-чи илә гәдәр Тофиг «Көјрүнчү» журналында дөрт одуғат чап етмиш, һәкәјә вә ше'ләрә чәкилә шәкилләр графика сәнәтинидән оригинал нүмунәләриндән бәсләб едилмир.

Тофиг Чавадовун илк дәфә «Көјрүнчү» журналы редакисијасына көлишә јахшы јадымдадыр. 1958-чи илин март ајы иди. Мән журналын рассамы Јусиф Јусејновла көлчәк нөмрәнин мәзмунуна бахырдым. О заман редакисија Сәмәд Вургун күчәсиндәки 13 нөмрәли бинанын биринчи мәртәбәсиндә јерләширди. Мән журналын иә'ләнатчы иди. Кичик бир отагда отурурдум. Дөрд-бешә нәфәр адам бура чәтинликлә сығырды. Јусифлә нөмрәдә кедәчәк материалларын һансынын һансы рассама верилә биләчәјинә дә'вә едирдим. Чох да ај иди ки, журнал тәшкил олунмушду. Бәләр редакисијада ушаглар үчүн мараглы, јахшы шәкил чәкә рассамлара еттијач һисс олунурду. Мүәллифләримизин өсәрләрә көмәји иди. Таныш рассамлардан хәбәр едирдик ки, исте'дадлы рассамлары редакисијаја көндәрсәнләр.

Бир алтынчы нөмрәдә кедәчәк өсәрләри рәсамлар арасында бөлүшдүрүрдә кәнч рассам Расим Бабајев өз кими учабоја, тәхминдән елә о јашда бир оғланла ганыда көрүнду. О сорушду:

— Көлмәк олар?

— Бүјүрү.

Онлар ичәри кирдиләр. Расим јолдашынын бизә — даһа догрусу, мәнә тәгдим етди. (Јусифony чохдан тәнијирди).

— Тофиг исте'дадлы рассамлармыздандыр. Котирмишәм журналын бәдии тәртибатчысы нитгинә етсин.

Тофиг ајаға јаныш олдуг. Онун јаҳасын, мәрдәнә, гәрибәнә јуу варды. Гәдәр ағамыр өјнәмишди. Бојуна нисбәтән чох арыг иди.

Мәним јанымдакы ајама нөвбәти нөмрәнин шәкилләри сифариш вермәји тәрәддүд етдијими дүјүн Расим дедә:

— Ахыр ајы олуб, Тофиг мәндән дә јахшы рассамдыр. Шәкили чәкиб көтирә көрәрсиниз.

Тофиг алтынчы нөмрәдә кедәчәк «Мәјаҳ» адлы кичик бир ше'рә шәкил чәкмәји тапшырды. Үч-дөрд күндән сонра о, илк тәрәддүмә көтирди. Шәкил чох кәзәл, сәнәт карлыгла ишләнмишди. Рассам бојалардан елә бачарыгла истифадә етмишди ки, һамымызын хошуна кәлди. Редакисијанын өмәкдашлары бела бир рассам «кашф» етмәјинә чох севиндиләр. Елә о вахтдан башлајараг Тофиг «Көјрүнчү» дә өмәкдашлыг едирди.

Алтынчы нөмрә чандан тәзәчә чыхмышды ки, гочаман әдәбијат Абдулла Шаиг редакисијасына чағырды. О, мәнә дејир:

— Илјан нөмрәнинә бахмышам. Бир шкилә хусусилә хошума кәлиб. Тофиг Чавадов кимдир? Көнчләрдәндир?

— Бәли, Шаиг мүәллим.

— Чәкдији шәкилләри көрүнүр чох исте'дадлыдыр. Рәнкләрдә нечә боллуғла һәм да бачарыгла истифадә едиб. Ушаглар белә рәнкбәнәфшә шәкилләри чох севирләр.

Тофиг редакисијаја көләндә Абдулла Шаиг сөзләрини она јетирдим. Бир сөз демәјиб хафијә кәтүнсүрдү.

Абшеронда доғулуб бөјүјүјү үчүн Тофиг Бакы бағларыны севир, доғма јерләрини тәбиәтини јахшы биләрди. Онда гөбө әдәбиәти мүәллифләр тәбиәтә вә фантазијә вар иди. Кәрдәкләрини өзүнәмәхсус, «тофигсәјагы» чәкир, һәр дәфә до бөјаларын әәнкин дили илә өз нә'мәсә тамашачыја јенә бир сөз демәјә чалышыр. Чох охујур, чох да ахтарыр. Кәнч рассам нөкнәдә охумагда вә сөнсуз ахтарышларда көрүрдү.

«Көјрүнчү»нүн 1958-чи илә августа нөмрәсинә чәкилмиш Тофиг чәкмәләри. Бәдии редакисија, композисијасына көрә журналын бу вахта гәдәр олан јазағбағларындан фәргләнән бу шәкил бир график кими Тофигин өзүнәмәхсуб јарадыг хәтти әртырды. Журнала өсәр верән шаир вә насирләрин өксәријәти ше'р вә һекајәләрини јахшы чәкмәји Тофигә тапшырмағы биздән хаһиш едирдиләр.

Тофиг тәбиәтчо сакит адам иди. Аз данышырды, лакин елә ки, сөнәтдән сөз дүшдү— о, тамамилә олур, бир өсәр һаггында өз фикрини нә'ләт етмәк үчүн саатларла, өзү дә инадла мүбаһисә етмәздән дөрулмәзди.

О илләрдә көркәмли әдәбиијат Сүлејман Рәһимов бојук романлар вә повестләр јазмагла бәрабәр, әдәбиаталарда да јаддан чыхарылмыды. Онун ејни редакисијә јахшы иди. Бәрдән «Көјрүнчү»дә көлиб бизимлә сөһбәт едирди. Бир күн јенә Сүлејман мүәллим редакисијаја кәлди. Ушаглар үчүн јаздығы «Уста—шакирд» һекајәсини оқуду. Һамымызын хошуна кәлди.

«Уста—шакирд»ин бәдии тәртибатчысы Тофиг Чавадова тапшырдыг. Рассам өсәрә тамыш олуб үрәјинә одуғуну бildирди. Ону да дејим ки, Тофиг хошуна кәлмәјә өсәрә шәкил чәкмир, көрә гајтарырды. О, ертәси күн илустрасијаны көтирди. «Көјрүнчү» журналы чапдан чыхыгдан сонра Сүлејман Рәһимов редакисијаја кәлдији заманда өзүнә чәкилә шәкилдән разылыг еләди. Рассамы тәбрикләдә. Бу вахт Тофиг до ајагда иди. Диванда ејләшиб гәзет бахырды. Сүлејман мүәллим онунла танышмыды. Мән јарафатла дедим:

— «Уста—шакирд»ә шәкил чәкән бу оғландыр. Һәр нарадыгылыны варса она бildирин.

Сүлејман Рәһимов ајаға дуран Тофигин әлини сыхды.

—Дејир, инсанын адамы еһтиҗ, үзүнү көрмә. Чох сағ ол. Һекајәјә кәзәл шәкил чәкмисән. Елә мән сәнин чәкдијин адамлары јахшы биләрәм көтирә көрә етмишдим. Шәкилдә милли колорит чох күчлүдүр. Тәәссүф ки, бу, бизим бә'зи рассамларымызда чатмыр.

Сүлејман мүәллим дүзкүн тә'јин етмишдә. Тофигин өсәрләринә милли колорит күчлү иди. Мән дејәрдим ки, бу, онун јарадылмасында ана көзәл мәнәјиләрдәндә бири иди. Бу да тәсадүфү дејилди. Тофиг гадын өз әнәји малик әзәри хәлг сәнәти нүмунәләрини чох севир, өјрәнирди. Әәрәкдәрәниниз, шәбәкәчиләрини, дулусчуларымызын, халчаларымызын, хүсусән мүхтәлиф довләрдә јашамыш Тәбриз миниатүр мәктәбинин мәһир усталарынын өсәрләрини чох севир, јери кәлдүкдә онлардан јарадамыг үчүн әзәрдә истифадә едирди.

Тофиг журналда кедән азәри хәлг нағылларына иллустрасија вермәји она тапшырмагы биздән хаһиш етмишдә. Бизә рәссамын сөзүнү јерә салмамышдыг. «Көјрүнчү»нүн 1960-1961-чи илләр арасында чыхан нөмрәләрин бир парчасында, онун нағыллармышса нечә бөјүк мәһәббәт вә маһаилә шәкилләр чәкдијини көрәрсиниз.

Сүлејман Рәһимов «Минбуда» һекајәсини китабчасы. Өсәри охујуб бәјәндим. Одә мәндән хаһиш етди ки, бу өсәрдә дә бәдии тәртибатчысы Тофиг тапшыраг. Мүәллифин арзусуну рассама јетирдим. Тофиг һәмәлә разылыг верди. «Минбуда»ә да онун тәртибаты илә чан одуғду.

Классик әдәби нәсиҗәсиниин Низами, Фүзулин, Нәсими, Бәдәх кими симатларынын өсәрләри илә Тофиг чох мараглыдыры. О, гәдим нәсиҗәмизин әрдәмчыл оларак мүтәлиф едирди. Фикрә варан ки, классикләримизин лирикасынын ән јахшы нүмунәләрини сечиб гәдим миниатүр үслубунда бир китаб тәртиб етсин...

1958-чи илин ахырлары иди. Бүтүн өлкәдә Азәрбајчан шаири Мәһәммәд Фүзулинин дөрд јүз иллијинин бајрам етмәји һазырлашмыды. Бир күн Тофиг редакисијаја кәлди. Әлиндә галын бир китаб тутмушду. О, мәшгул олдуғуму көрүб дедә:

— Бахтымы чох алмајачагам. Анчаг бир тәклиф етмәк истәјирәм.

Мән галәми јерә гојуб гулаг асдым. О, Фүзулинин «Леј ли вә Мәчнун» поемасынын көстәриб бу мөвзуда журналын јубилеј нөмрәси үчүн јахшы чизги арзусунда олдуғуну бildирдин. Хаһиш етди ки, она өкәкәл ки, ону сөнәфә јер верәк. Бизә редакисија һеј'етинин нөвбәти иҗласында рассамын тәклифини нәзәрә етмәк бә'јидин. Тофиг шәкилә чәнәб кө-

Т. Чавадов—Поладәрәндә

тирдн. Ушагларын «Леј ли вә Мәчнун»у мәдрәсәдә охумасынын тәсвиф едә бу шәкилә «Көјрүнчү»нүн декабр нөмрәсиндә дәрч едиг.

Абдулла Шаигин әәфатынын сонра онун оғлу — тәнгидчи Камал Талыбзадә редакисијамыза көлдикдә әдәбиаталарда јени бир һәјат тәгдим етди. Бунлардан бири — «Бостанчы» һәлә о вахта кими дәрч едилмәмишдин, дикәри — «Мүрәд» һекајәси иси 1900-чу илдә чап олунмушду, лакин јазычынын бич бир китабына дахил едилмәмишди. Мән Абдулла Шаигин Тофигин илк иши һаггында редакисијаја әзиз чалыб кәзәл фикир дөнәсини јутурмамышдым. Бунла көрә до әдәбиат һәр ики һекајәсинә шәкил чәкмәји Тофиг Чавадова тапшырдым.

Тофиг Чавадов ә бир заманда графика үстәсы кими пәкәр газанмышды. Нәшрләрдә исте'дадлы рассамы китабларын тәртибатына дә'вәт едирди. Онун јени «Әлифбә» китабынын тәртибаты тәзәчә нечә һәфтә өнәмәсин дә достларымыза чыхмышды.

Тофиг башга јерләрдә дә өз мүтәрәјлә үчүн сон заманлар редакисија аз-аз кәлирди. Анчаг бә'з дә-фәләр көрүнмүрдү, лакин ишләрдә. Бир күн китаб пасажында Тофиг раст кәлдим. О, рассамлыга аид јени китабларә бахырды. Саламлашдыг, сөһбәт еләдик. Кефинин хәбәр адамы. Но'вәрәнди ишләјирмиш сорушдум. Бildирди ки, тез-тез Сумгајыта кедир, металлыларын һаҗатындан бир силсилә әсәр јаратмаг нијјәтиндәдир. Кеншин планлары варды. Бә'з јерләрдә ишләјирмиш.

— Нәзим Һикмәтин Расул Рза е'малатанма кәлмишдә. Ишләримә бахдылар. Бәр нәгинин јахшы иди. Мән Нәзим Һикмәтин ачтрмәларындан бириндә һәдијә вердим.

Һәмин әсәри бөјүк тәрк шаири јахын досту Расул Рзаја бағышламышды. Индә Тофигин мәтбәрә көрәнәји азәри шаирини колексијасы арасындадыр.

Мән даһа Тофиги көрмәдим. Анчаг ағламы белә кәлмәзди ки, бу, бизим сон көрүшүмүз олачаг. Азәрбајчан рәнкарлыг сәнәтинә кәзәл өсәрләр көрә билә чак бу бөјүк исте'дад 1963-чү ил августа ајмын 20-дә Москвада дөнмәздән заман бөдбәхт һадисә нәтичәсиндә һәјат одуг.